

УДК 378.147:165.194

Тетяна Мішеніна

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКІ ЗАСАДИ НАВЧАЛЬНОГО
ПРОЦЕСУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ФІЛОЛОГІЧНИХ
СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ В УМОВАХ ВПНЗ**

У статті розкрито організаційно-управлінські засади осмислення управління як форми зв'язку теоретичних моделей і практичних рішень; механізми забезпечення комплексного системного впливу на процес управління навчально-пізнавальною діяльністю майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Ключові слова: управління, навчальний процес в умовах ВНЗ, гуманітарна підготовка, майбутні учителі філологічних спеціальностей, організаційно-управлінські методи.

В статье раскрыты организационно-управленческие основы осмысления управления в качестве формы связи теоретических моделей и практических решений; механизмы обеспечения комплексного системного влияния на процесс управления научно-познавательной деятельностью будущих учителей филологических специальностей.

Ключевые слова: управление, учебный процесс в условиях высшего учебного заведения, гуманитарная подготовка, будущие учителя филологических специальностей, организационно-управленческие методы.

In the article the organizational, management control framework interpretation as a form of communication of theoretical models and practical solutions, mechanisms for integrated systemic impact on the management of science and cognitive activity of the future teachers of philological

specialties.

Key words: *management, the learning process in higher educational institutions, humanitarian training, future teachers' philological disciplines, organizational and managerial methods.*

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку вітчизняної вищої гуманітарної освіти особливої ваги набуває розроблення проблем теорії та практики управління навчальним процесом у процесі підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей. Без розв'язання означених проблем неможливо свідомо обирати і застосовувати інструменти проектування навчального процесу і прийняття значущих рішень в освітній сфері й інноваційній навчальній діяльності, уникати непродуктивних витрат часу, матеріальних та духовних ресурсів для оптимізації базових соціальних механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розширенню уявлення про сутність управління сприяють розробки у царині методології соціального пізнання, виконані науковцями (В. Ананьїним, В. Андрущенко, І. Бойченко, М. Булатовим, Л. Губерським, А. Єрмоленком, В. Кізімою, В. Ляхом, М. Мокляком, В. Пазенком, В. Пилипенком, М. Поповичем, Ф. Рудичем та іншими).

Питання управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів висвітлено у працях вітчизняних педагогів-дослідників, наукові інтереси яких пов'язані з розробленням теоретико-прикладних основ управління навчальними закладами різних типів (В. Бондар, Л. Калініна, Л. Даниленко, Ю. Конаржевський, В. Луговий, В. Маслов, Н. Островерхова, В. Пікельна, М. Поташник, Н. Протасова, С. Сисоєва, Т. Шамова) та моделюванням систем управління (Ю. Конаржевський, В. Пікельна). Учені М. Бурда, С. Гончаренко, І. Зязюн, О. Киричук, М. Ярмаченко слушно підкреслюють, що соціальні зміни та інформаційний поступ впливають на організацію управління системою освіти, якістю освіти – зокрема.

Осмилення управління у статусі такої системи надає можливість більш глибоко й різнобічно осягнути сутність управління навчальним процесом у процесі гуманітарної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей, яка постає внутрішнім складником останнього, репрезентуючи вищий щодо інших способів вивчення рівень науково-теоретичних узагальнень досвіду управління в освітній сфері. Наукова обґрунтованість і компетентність управлінських рішень є необхідним та істотним чинником докорінної трансформації сучасної гуманітарної вищої освіти на шляху сталого людського розвитку.

Мета написання статті – розкрити зміст організаційно-управлінські засади осмилення управління як форми зв'язку теоретичних моделей і практичних рішень у процесі гуманітарної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

Вклад основного матеріалу. Управління покликане відігравати роль ефективного способу взаємозв'язку соціокультурної теорії та практики перетворень знанневої парадигми, тому розв'язання питання про своєрідність і механізм дії управління як форми зв'язку теоретичних моделей і практичних рішень постає, крім того, ще й як дієвий засіб взаємоузгодження теорії та практики вже у царині самої управлінської діяльності. Управління ж, відповідно, усвідомлюється вже не як просто інструментально-технологічна діяльність, прерогатива якої вичерпується питаннями адміністративного чи/або організаційного характеру, а як набагато складнішого й важливішого духовно-соціального феномена людської життєдіяльності, самотньої когнітивної системи.

Модельна структура містить модельні конструкти, відтворюючи їх у заданій формі. Наприклад, ідея надає першопоштовх концептуальному опануванню об'єктом, зумовлює розроблення поняттєво-категорійного апарату, в межах якого знаходить свою послідовну реалізацію теоретично змодельований образ. Дослідження цього втіленого в моделі об'єкта надає змогу скоригувати, уточнити поняття, переформувати їх зміст, структуру і форму, надаючи їм іноді принципово нового спрямування.

Системний за природою змодельований об'єкт надає якісно інших параметрів існування усім своїм складникам. Очевидно, різні методи пізнання зумовлюють різня вияви, тобто різні

функціональні модуси, «субстрату» моделей. Так, гіпотеза репрезентує пошуково-креативну стадію пізнання шляхом продукування пізнавальних моделей, які надають змогу наблизитися до більш переконливих, адекватних і життєспроможних моделей об'єкта.

Під час формування управлінських стратегій в освітній сфері існує необхідність не тільки в адекватній моделі керування підсистем об'єктної сфери, на яку спрямовані управлінські рішення, але й у самоделюванні суб'єкта через створення Я-концепції, Я-проекту, Я-моделі у належній його самоідентифікації, уможливує створення прийнятної й адекватної стратегії розвитку освітньої сфери. Наприклад, відповідно до освітньо-кваліфікаційного рівня вищої освіти *бакалавр* – особа, яка на основі повної загальної середньої освіти здобула вищу освіту, фундаментальні спеціальні знання, вміння та навички в певному напрямі діяльності; зокрема, галузь знань (гуманітарні науки); напрям підготовки (Філологія. Українська мова і література) за циклами гуманітарної і соціально-економічної підготовки; природничо-наукової підготовки; професійної і практичної підготовки: мовознавчої і літературознавчої; практичної підготовки; виробничої педагогічної практики.

Концептуальне осмислення об'єкта надає змогу вибудувати низку моделей, які сприяють точному розумінню його природи і які з урахуванням потреб соціокультурної дійсності можуть стати основою необхідних управлінських рішень. Коригування управлінської практики відбувається шляхом створення нових теоретичних моделей, які більшою мірою відповідають реаліям.

Теорія і практика освітньої сфери послуговується методами моделювання, оскільки моделювання становить одну з основних категорій соціального/соціокультурного пізнання. Іншими словами, моделювання відіграє роль ключової методики щодо більшості процесів і процедур соціокультурного пізнання, а саме: модель як своєрідна евристична система відтворює і прогнозує поведінку складноорганізованої системи, якою є соціум. Соціокультурне знання в цілому може бути інтерпретоване як певна універсальна модель, що відображає і відтворює соціум, уможливує подальший його розвиток у його найбільш суттєвих виявах і вимірах.

Нерозривний зв'язок теорії (пізнання, форми знання як моделі) і практики (розгортання, імплементація теорії) знаходить своє відображення у сфері управлінської діяльності, у формуванні на основі певного образу дійсності і відповідної інтерпретації останньої управлінських рішень. Управлінська діяльність, як і пізнання, скерована на об'єкт. У процесі пізнання об'єкта шляхом отримання, селекції і впорядкування інформації щодо його якостей формуються модель та відповідні стратегії щодо можливостей управління ним. Так само, як суб'єкт соціокультурного пізнання є інтегрованим у контекст, що пізнається, так і відповідна соціальна практика, у т.ч. і управлінська діяльність, є органічним складником соціокультурної реальності. Іншими словами, як саме існування теоретичних моделей змінює соціокультурну реальність, оскільки нове знання про реальність робить саму реальність іншою, так і вторгнення практики у живу тканину соціокультурної дійсності трансформує як дійсність, так і уявлення про неї, оскільки практика також є реальністю. Отже, необхідними є не тільки знання про реальність, але й знання про знання, знання про практику, і, відповідно, як про моделі знання (теоретичні моделі), так і про моделі практики (моделі дії, проекти тощо).

Орієнтувальними тактиками застосування методів у процесі гуманітарної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей в рамках моделювання навчального процесу можуть бути: *абстракції* (формування образів шляхом віднесення й доповнення, що виявляється в ускладненні, доповненні образу дійсності; узагальнення надає можливість охопити класи задач певного типу, наприклад роди літератури, що описують реальні літературознавчі процеси; графічна схема речення як різновид абстракції дозволяє виявити закономірності перебігу мовних процесів); *аналогії* (ефективний під час опису об'єктів пізнання під час засвоєння предметно-наукових знань, з'ясування співвідношення характеристик класів мовної системи; може бути ефективною при прогнозуванні, висуненні навчальних гіпотез); *класифікації* (ефективний як спосіб уявлення змісту предметних знань у гуманітарних науках шляхом упорядкування, систематизації мовного/літературознавчого матеріалу на певній спільній основі; режим використання: висунення методу у якості стратегії

розв'язання задачі; визначення основ для класифікації; значення методу важко переоцінити під час роботи зі значною кількістю узагальнених об'єктів); *індукції / дедукції* (перший різновид є одним із різновидів узагальнення, функція якого пов'язана із прогнозуванням результатів спостереження над виучуваним/досліджуваним матеріалом; індуктивні узагальнення розглядаються почасти як дослідні істини та емпірійні закони; другий різновид передбачає перехід від загального до конкретного, систему міркувань, у яких, відштовхуючись від деяких тверджень (істин), можна дійти певного умовиводу; ефективним є при розв'язанні різносюжетних задач вивченню підлягає логічний ланцюжок дедуктивних умовиводів – обґрунтованість висновків і злагодженість логічних операцій з правилами й законами конкретно-предметної області) – становлять дієвий інструмент управління навчально-пізнавальною діяльністю студентів шляхом аналізу й розв'язання навчальних задач.

Процес створення цілісних структур логічного характеру, які відображають і відтворюють об'єкт, уточнюють його природу, може бути визначеним як моделювання, а його продукт (іноді він є тотожним самому процесу) – як модель. У результаті моделювання досліджуваного об'єкта «заміщується» іншим, подібним до нього, але відтвореним з допомогою понять, гіпотез, концепцій тощо. Оригінал при цьому дублюється, але йдеться не про творення копії, яка залишиться такою ж «річчю у собі», як і сам оригінал. Модель є онтологічним заміником досліджуваного об'єкта, який надає можливості виявити і дослідити якості останнього з більшою мірою достовірності і адекватності, ніж це можна зробити при безпосередньому спілкуванні з ним, тобто з об'єктом.

Можна погодитися з визначенням, згідно з яким моделювання є представлення об'єкта через посередництво моделей для отримання інформації про нього шляхом проведення експериментів з моделлю. Теорія заміщення одних об'єктів (оригіналів) іншими об'єктами (моделями) і дослідження властивостей об'єктів на їхніх моделях називається теорією моделювання [2, с. 36, 46].

Моделювання, яке є органічним складником системного підходу, надає змогу розв'язання проблему побудови складної системи з урахуванням усіх факторів і можливостей на кожному етапі її дослідження. У свою чергу системний підхід передбачає, що кожна система є інтегрованим цілим навіть тоді, коли вона складається з окремих не поєднаних підсистем.

Пізнавальна ефективність і адекватність моделей завжди перебувають у прямій залежності від сформульованих цілей і завдань, що також може виступати передумовою і чинником обмежених потенцій моделювання як уособлення цілеспрямованості. Якщо пізнавальна модель забезпечує практично прийнятні результати і надає змогу повною мірою прогнозувати перебіг процесів в освітньому об'єкті, то вона може бути визначена як ефективна і евристично цінна. В іншому випадку, коли модель не надає «адекватних» очікуваних наслідків, може свідчити як про методологічну обмеженість суб'єкта, так і про його неспроможність належним чином інтерпретувати наслідки використання моделі. Отже, критеріальні вимоги до відповідності моделі поставленим завданням можуть визначити ступінь успішності як спроектованої моделі.

В узагальненому вигляді моделювання визначають як метод опосередкованого пізнання, згідно з яким досліджуваного об'єкта-оригіналу перебуває в певній відповідності з об'єктом-моделлю, причому модель здатна в тому чи іншому відношенні заміщувати оригінал на певних стадіях пізнавального процесу. Розрізняють також дві іпостасі моделювання. З одного боку, моделювання є процесом переробки інформації, що надходить із зовнішнього середовища про наявні там об'єкти, внаслідок чого у свідомості з'являються образи-уявлення про них. З іншого боку, воно є процесом створення системи моделі, пов'язаної відношеннями подібності з системою-оригіналом, причому відображення однієї системи в іншій є засобом виявлення залежностей між ними (саме таких, що відображені у співвідношеннях подібності), а не є наслідком безпосереднього вивчення отриманої інформації [3, с. 6-7].

Провідне місце у процесі моделювання належить суб'єкту дослідження, який, розуміючи свої дослідницькі завдання, формує цілі і створює умови для світоглядної проєкції, здобуває й систематизує інформацію про модельований об'єкт. Статус суб'єкта моделювання іноді небезпідставно порівнюють зі статусом експериментатора з тією відмінністю, що в цьому

випадку експеримент проводиться не з реальним об'єктом, а з його моделлю [3, с. 7; 4; 5]. Водночас щодо соціального пізнання чітку межу між реальним об'єктом і моделлю, яка, у свою чергу, виступає об'єктом експериментування, провести важко, якщо і взагалі можливо. Ідеться спроможність соціокультурного пізнання формувати з соціокультурної дійсності шляхом своєрідного виокремлення, редукції специфічні моделі-об'єкти.

Варіативна частина навчального плану як форми управління навчальним процесом у межах гуманітарної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей має передбачити динаміку переліку дисциплін, які встановлює університет. Зокрема, спеціалізація «Українознавство» може бути представленою такими факультативними предметно орієнтованими дисциплінами: *Вступ до українознавства, Етногенез українців, Етнодемографічна історія України, Етнолінгвістика (соціолінгвістика), Етнографія України, основи етнодержавознавства, Українці у світі, Етнопедagogіка, Лінгвокультурологія, Мова і культура.*

Необхідно зважати і на те, що згідно з вимогами наукової верифікації соціокультурне моделювання повинно задовольняти критеріям повторюваності і відтворюваності, що не завжди може мати місце внаслідок унікальності соціокультурних умов. Унікальність певного об'єкта може в принципі інтерпретуватися як результат одиничного експерименту як одинична модель, яка може бути відтвореною лише у своїх найбільш загальних рисах.

На стадіях розроблення структури програми керування об'єктом моделі окремих підсистем деталізуються і об'єднуються єдиним задумом вирішення конкретного управлінського завдання. Зокрема таким завданням може бути вибір оптимального рішення за наявності певних обмежень, деякої множини можливих альтернатив (альтернативний синтез).

Моделювання є процесом створення складних імітаційних систем, які розвиваються паралельно еволюції самого об'єкта моделювання і є наслідком або ж предтечею нових засобів комунікації і управління. Тому під час прогнозування розвитку складних систем роль моделювання є дуже важливою, оскільки в багатьох випадках воно виявляється майже єдиною можливістю визначити вектори і зміст оптимального розвитку адекватних систем управління, а також здійснити вибір найкращого за певних умов управлінського рішення [1].

Моделювання, з одного боку, відкриває шлях до вивчення механізмів управління навчальним процесом, а з іншого – шлях до їхнього конструювання. Об'єднуючи певною мірою об'єктивну і суб'єктивну сторони дійсності, воно виражає водночас і їхню діалектичну єдність і є реальним втіленням важливого принципу випереджального відображення суспільних процесів і механізмів управління ними.

Моделювання навчального процесу у змісті гуманітарної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей має конституюватися на науковій основі, враховувати факт обмеженості цього методу і поєднується з іншими методами дослідження. За таких умов його застосування може забезпечити отримання вагомих результатів і, як наслідок, надасть змогу зробити вірогідні висновки, які потребують подальшого уточнення і перевірки на предмет відповідності певним теоретичним положенням.

Висновки. Моделювання навчального процесу відкриває широкі можливості для удосконалення управління гуманітарною підготовкою майбутніх учителів філологічних спеціальностей, для використання в ньому системних методів. Воно має спиратися на передбачення появи нових комбінаторних станів і тенденцій в освітянській сфері; у цьому полягає його глибокий і раціональний сенс як надійної передумови успіху у практичній діяльності.

Перспективами подальших досліджень є розроблення критеріїв ефективності моделювання навчального процесу у процесі гуманітарної підготовки майбутніх учителів філологічних спеціальностей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Добров Г.М. Прогнозирование науки и техники / Г.М. Добров. – М. : Наука, 1969. – 208 с.
2. Веников В.Л. Теория подобия и моделирования / В.Л. Веников, Г.В. Веников. – М. : Высш. шк., 1984. – 439 с.

3. Советов Б.Я. Моделирование / Б.Я. Советов, С.А. Яковлев. – М. : Высш. шк., 2001. – 343 с.
4. Рижко В.А. Концепція як форма наукового знання / В.А. Рижко. – К. : Наук. думка, 1995. – 204 с.
5. Фаренік С.А. Логіка і методологія наукового дослідження / С.А. Фаренік. – К. : Вид-во УАДУ, 2000. – 340 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Мішеніна Тетяна Михайлівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови Криворізького педагогічного інституту ДВНЗ «Криворізький національний університет».

Надійшла до друку 15.01.2013 р.